

FUTAMOK

HERCEG JÁNOS

Elment a költő, mintegy a „káosz angyalától” menekülve, s Veszprémig meg sem állt. Nem Pestre ment, mint Herczeg Ferenc, Papp Dániel, Kosztolányi és Csáth Géza azokban a békésebb időkben, amikor nem is igen volt mit itt hagyni a magyar szellemi életből, és Vajdaság se volt, csak alföldi rónaságként emlegették bőven termő földjével ezt a vidéket. Mostani nevét az 1848-as magyar szabadságharc leverésében való részvételéért kapta, azt is alig tíz évre csupán, úgyhogy a szerbek vezére, Svetozar Miletić nyugodtan mondhatta: „Ne sirassa senki, mert azt kaptuk jutalomként, amit a magyarok büntetésből, jogunk meg annyi se volt.”

Ezt a költőt sokadmagával követte a nemzedéke, miután semmi kedvük se volt hősi halottnak lenni Boszniában. Már csak a nevüket hagyták itt Bori vaskos irodalomtörténetében, s abban a nyugtalanító kérdést: „Van-e vajdasági irodalom?” Az első világháború után, amikor már hár társ választotta el Bácska–Bánát–Baranya egy részét Magyarországtól, csak BB tartomány volt a neve az SZHSZ Királyságban, s Belgrádban Veljko Petrović lett a tartomány művelődési előadója, így hát ha az itteni magyaroknak valami kellett, csak hozzá mentek. Ez a szerep befolyással lehetett mesélő kedvére is, hiszen akkor írta a *Niši jégesőt* meg a *Miska öregbérest*. S ő sem említette a Vajdaságot. Az ő kisebbségi tudatában már csak a szülőföld emléke élt, s az is inkább a verseiben fejeződött ki. De hogy egy nemezeti közösséget nem mindig választhatják el országhatárok, annak a meggyőződésének nemegyszer adott ő is hangot. Így például 1956 októbere után, amikor sietett közölni velem: „Elképzelem, milyen lelkiállapotban van ezekben a napokban, s az öreg barátnak és író társnak épp ilyen pillanatokban kell a megilletődött fiatalabbal kezét

szorítani . . . Különben higgye el, hogy a magyarok az óriási veszteségek dacára csak nyertek ebben a kétségbeesett küzdelemben. Megrázták az emberiséget.” Veljko Petrović aztán néhány év múlva meghalt, nem érte meg azt a hatalmas változást, amely itt is végbement a szocialista rendszerek bukásával világszerte. Most megint intimebb hangulat juthat kifejezésre az olyan rövid történetekben, amilyeneket ő írt, a helyi színeket festegetve, s meghitt hangulatot teremtve a meséhez. A költő meg, akiről szóltam, egyre komorabban búcsúzik az itteni tájtól, mint valószínűleg néhány kortársa még az *Ex Symposion* hasábjain, ahol oly lángoló ifjonti hévvel üzentek egykor hadat a regionalizmusnak. Ez azonban már inkább búcsú, mint jövőt alakító forradalmi hév. Vidám cinizmusa is eltűnt, ami pedig oly meggyőzően tagadta meg a hagyományokat, mondván: „. . . srácok, valami gyanús / a lovas szobor mögül kapkodják a lócitromokat”, amin most már mi, öregek se tudunk többé megbotránkozni, hiszen minket is cserbenhagytak a hagyományok a líra országában, s csak megsiratni tudjuk mindazt, ami volt és elmúlt, s megsiratni, akik elmentek, az említett költőt is, Fenyvesi Ottót.

*

„. . . Kalász meg puha dombvidék mosolyog a tájon” – írta Papp Dániel a szülőfalujáról, Moravicáról. És aki egyszer arra járt, ahol megszakad a bácskai síkság, mert a Telecska lágyan hullámzó vonulatával elállja az ember tekintetét, hogy annál szabadabban szálljon a képzelet, s csakugyan Provence magyar változatának hajlandó hinni a vidéket. Hát persze kicsit szerényebb kiadásban, kevesebb szőlővel és több sárral, nyári délutánokon pedig egész Moravicát finom füstfátyolával veszi körül a pöfögve és zakatolva igyekvő vicinális, amelyet a betyárról, Angyal Bandiról neveztek el, s talán még most is zavartalanul jár, nem úgy, mint a többi vicinális. Az utóbbi hetekben különben egyre többet lehetett hallani Moravicáról, amelyet a századelő éveiben Kossuthfalvának neveztek el. Szobra is volt a nevéhez illőn a magyar történelem nagy alakjának, azt állították vissza az idei márciusban, mert hol eltűnt, hol megjelent megint, élénket tanúsítva, hogy nyakas kálomisták hazája. Mert az élet azért mégsem álom volt itt, mint Papp Dániel történeteiben, és sem a Jászság, sem a Kunság valamikor idetelepített népe nem a mesebeli tündérlaki kastély ellen szállt az első világáború előtt harcba, lévén ez a szelíd vidék a bácskai agrármozgalmak felvonulási területe, és Kossuthfalva az a viharsarok, ahol abban az időben kaszával-kapával felfegyverzett sztrájkoló aratómunkások és szuronyos katonák néztek egymással

sokszor farkasszemet. Voltak Bácskában nagyobb birtokok és előkelőbb uraságok, de öntudatosabb szegény nép, amilyen a kossuthfalvi volt, kevés akadt. Országos híre mégsem a harcos szellemével emelkedett, hanem valami házassági botrányral, amit egy fiatal nagyváradai újságíró, Ady Endre cikke vitt nyilvánosságra, pedig a leányszöktetés nem tartozott a ritkaságok közé. Pláne száz év előtt, amikor a gazdag moravica i Ungár lányt a hetyke dzsentrí, Szemző Gyula megszöktette. Mikszáth regényt írt róla, *A Noszty fiú esete Tóth Marival* a címe. És abban az évben, kilencven év előtt kapta a Kossuthfalva nevet Moravica. Nevezetes esztendő volt különben is a 904-es a község szempontjából már azzal is, hogy nagy fia, Papp Dániel akkor írta első novelláját, a *Marcelluszt*, úgyhogy a magyar irodalmi életnek is oda kellett néznie a bácskai falura, amely szobrot állított Kossuth Lajosnak, a magyar történelem 1894-ben meghalt nagy alakjának. Csupa ünnepi dátum, úgyhogy ez a Tündérlak Magyarhonban, Papp Dániel regénycímével, mostanában megint felfénylett tudatunkban, mint a Bácskaság legszebb tája.

*

Két év előtt a német könyvpiac szenzációja, mint olvasom, Gide és Valéry levelezése volt. S ezen a sikeren felbuzdulva kiadták mostanában Paul Valéry naplóját is, a *Füzeteket*. Ezekben vitatkozott önmagával és a világgal a költő ötven éven át, miközben elvont, „tisztá” költészetét említették kellő áhítattal Budapesten is az irodalmi kávéházakban. Pedig a költő húsz éven át egyetlen sort sem írt kötött formában, amit versnek lehetett volna mondani. S mintha már ezzel is hozzájárult volna egyre növekvő rejtélyes tekintélyének fényéhez, amikor pedig a költők nagy része szinte szakmányban látta el versekkel a folyóiratokat. De hallgatni is tudni kell, s Valéry ezt a néma bölcsességet gyakorolta két világháború egetverő zajában, amit még rossz néven is vettek tőle. „A butaság nem az én fegyverem!” – jegyezte fel önérzetesen, mint aki a közhelyekhez túl intelligens volt, nem erkölcsi, hanem szellemi moralista lévén. S ha már nem bírta ki csupán önmagával a dialógust, a hozzá félelmetesen hasonló kortársához, André Gide-hez fordult. Mert Gide a második nagy alakja volt a francia, vagy ha úgy tetszik, a világirodalomnak. S így mindkettejüktől rossz néven vették a „bűnös” hallgatást Párizs német megszállása alatt, amikor pedig még a béke szenvedélyes, nagy harcosa, Romain Rolland is kapcsolatot talált az ellenállókhoz. Valéry meg ugyanakkor azt írta naplójába: „A politika az a művészet, amely hátráltatja az embereket a saját dolgaikkal való törődésben.”

Gide akkor már túl volt a *Pénzhamisítók*on, az irodalom célját és értelmét feszegetve, s egy nagylelkű pillanatában ezt írta naplójába: „Ha az ember Valéryt olvassa, kénytelen bölcsen megállapítani, hogy egy kicsit ostobább, mint előbb volt.” Pedig őt még igazán lelkendező sznobizmussal olvasták, míg Valéry versei tulajdonképpen el sem jutottak a szélesebb Európába. Szerkezetükben ugyanis oly bonyolultak voltak, hogy Rilke sem volt képes szépségüket a fordításban visszaadni.

A német kritika meg nem győzi a *Füzetek* hat kötetéből sorjázni Valéry szentenciáit, és ugyanakkor rámutatni Gide tömören elvont gondolataira. Van, aki párhuzamot von közöttük Goethével és Schillerrel. Mások Pascalban vélik felfedezni őüket a metafizikában, míg valaki az univerzális génuszhoz, Leonardo da Vincihez hasonlítja őket, s ugyanakkor bevallja, hogy Valéryt lehetetlen a szaván fogni, mert gondolatai túlmutatnak a valóságon.

Szóval csupa fellegekben járó túlzás fogadta őket Goethe hazájában, s valaki csak úgy mellékesen megemlíti a negatív marxista bírálatot, mert az újra egyesült Németországban az még nem tűnt el. Sőt valakinek a szentségtörő Céline durva kijelentése is eszébe jut: „Micsoda Isten az, aki ezért a disznó emberiségért feláldozza egyszülött fiát.”

Szóval nem közönségsikert arattak Németországban. De hát Gide s még inkább Valéry mindig is egy szellemi elithez fordult, az értelem és a szenzibilitás olyan magas fokán, amelyre megkülönböztetett tisztelettel kellett felnéznie mindenkinek.

*

Régen szeretnék Izraelbe látogatni, de most már egyre kevesebb a reményem, hogy valaha is eljutok. S ha valami csoda folytán mégis eljutnék, alig találnék valakit is régi barátaim és ismerőseim közül. Már csak emlékeimben maradtak meg hűségesen, mert hozzátartoztak a városhoz, a fiatalságomhoz, mikor még békekességben éltek itt velünk, mindenkivel, még a németekkel is, akiket éppúgy nem tudok kitörölni az emlékeimből.

Hazalátogató zsidó ismerőseim küszködve élnek odakinn, keményen meg kell dolgozniuk megélhetésükért, miközben a fiaik, az unokáik elmennek elesni azért az új hazáért. Most veszem észre, milyen üresen patetikus velük kapcsolatban ez a szó: haza. Isten választott népe, ahogy papjaik hirdették, mindig hontalan volt. Amíg zsidónak vallotta magát, nemigen hitték el neki hősiességét, ha százszor az volt a háborúban és forradalmakban. Ez is hozzájárult, hogy századunk szörnyű kataklizmája

után a megmaradtak egy része a bibliai Szentföldre, Palesztinába kíváncszott, ahol nem lesz megkülönböztetett.

Valami ilyesmit mondanak az időnként mégis hazalátogatók az „óshazába”. Korábban még a tengerre is ellátogattak, meg Szlovéniába, hiszen az is a hazájukhoz tartozott. Most már csak a barátaikat kereshetik fel, ha kedvük lenne „hazajönni”. Kimehetnének a temetőbe, s a régi városból lélekben megnyugodva visszamehetnének, haza Tel Avivba vagy Jeruzsálembe. Odakinn is kapható magyar könyv, csak éppen a mieink hiányoznak a könyvespolcokról. Azokért el kell jönni, vagy barátaikat megkérni, küldenék el alkalomadtán, ami innen, a jugoszláviai magyar irodalomból érdekli őket. Így töredezik szét bennük a haza fogalma a szülőföld területére, görcsösen ragaszkodva helyéhez az anyanyelvben, illetve annak emlékeiben, amíg az élő környezeti nyelv el nem sápasztja, úgyhogy a fiataloknak már nem lehet átadni. Meg minek is.

Nyár volt, amikor pár év előtt izraeli vendégemmel az udvaron üldögélve beszélgettünk a napernyő alatt. A petyhüdt, öreg arcon az egykor híres szép lány vonásait kerestem. Közben az arabokról faggattam, mert akkor még messze voltak a velük való békétől. Látogatóm erre unottan válaszolt, anélkül hogy egy rossz szót mondott volna az arabokról:

– A háború – mondta aztán – nem az új bevándoroltak háborúja, mint amilyenek mi vagyunk. Jóllehet több mint ötven éve élünk kinn. Mi megszoktuk az együttélést más népekkel.

Aztán egy itteni költőről beszéltünk, aki már nem élt, de verseit még el-elmondják egy-egy kinti összejövetelen az „ittheniek”, amikor a szülőföldet idézik vissza.

– Igaza volt, hogy itthon maradt. Itt tartotta a Hét muskátli! Pedig tudja, ugye, hogy útra készen állt, s csak az utolsó pillanatban gondolta meg magát, igaza volt . . .

Hosszan nézett rám, szemében furcsa fény villant, mintha megirigyelte volna a költőt, mert itthon maradt meghalni.